

Agnieszka Kondracka

Charakter prawny zarzutów przysługujących dłużnikom wekslowym

I. Wprowadzenie

Zobowiązanie wekslowe ma charakter abstrakcyjny, co oznacza, że jest ono oderwane od swej podstawy prawnej (*causa*). Weksel zawiera bezwarunkowe polecenie lub przyrzeczenie zapłaty oznaczonej sumy pieniężnej (art. 1, 101 pr. weksl.). Podstawa prawna nie może być w wekslu wyrażona. Przepis art. 17 został ujęty w sposób negatywny (wzorem były postanowienia konwencji genewskiej z 1930 r.). Zaletą takiego unormowania polega na tym, że w ten sposób unika się wielu trudności, jakie wyłaniają się przy sformułowaniu pozytywnym. Pozytywne wyliczenie w ustawie wszystkich zarzutów przysługujących dłużnikowi jest praktycznie niewykonalne. W związku z tym wiele kwestii musi być pozostawione rozstrzygnięciu orzecznictwu i doktrynie¹.

Przepis art. 17 reguluje kwestię zarzutów, jakimi może zastępować się dłużnik wekslowy wobec posiadacza weksla i wprowadza zasadę ograniczenia zarzutów przysługujących dłużnikowi wekslowemu. Przepis ten nie daje wyraźnej odpowiedzi na pytanie, jakie zarzuty przysługują dłużnikom wekslowym. Dokonując wykładni art. 17 pr. weksl., trzeba uwzględnić jego powiązania z innymi przepisami prawa wekslowego. W literaturze podkreśla się, że odpowiedzialność dłużników wekslowych nie została jednolicie

¹ Tak A. Szpunar, *Komentarz do prawa wekslowego i czekowego*, Warszawa 1996, s. 102.

ukształtowana, jest ona stopniowana. W myśl art. 47 pr. weksl., wobec posiadacza odpowiada solidarnie każdy, kto weksel wystawił, przyjął, indosował lub za niego poręczył. Przepis art. 17 wyklucza możliwość podnoszenia przez dłużnika wobec posiadacza zarzutów opartych na osobistych stosunkach dłużnika wekslowego z wystawcą lub z poprzednimi posiadaczami.

Trzeba zaznaczyć, że wykluczenie zarzutów opartych na osobistych stosunkach dłużnika wekslowego z wystawcą lub z poprzednimi posiadaczami nie ma jednak zastosowania do nabywcy, który przy nabyciu weksła działał świadomie na szkodę dłużnika. W toku rozwoju historycznego wykształciła się zasada ograniczenia zarzutów przysługujących dłużnikom wekslowym wobec posiadacza weksła. Stanowisko współczesnych prawodawstw w tej materii nie wykazuje istotnych różnic. Głównym celem tego ograniczenia jest ułatwienie obiegowości weksła. Ten, kto nabywa weksel, może liczyć na to, że zakres odpowiedzialności dłużników wekslowych jest zasadniczo określony przez treść dokumentu. Zarzuty przysługujące dłużnikom wekslowym są ograniczone (lub nawet wyłączone), jeżeli prawa z weksła zostały przeniesione przez indos. Łagodniejsza jest odpowiedzialność dłużników wekslowych, jeżeli weksel nadal znajduje się w rękach remitenta jako pierwszego wierzyciela.

Abstrakcyjny charakter zobowiązania wekslowego tłumaczy zasadę ograniczenia zarzutów, a w szczególności wykluczenia zarzutów opartych na osobistych stosunkach dłużnika wekslowego z wystawcą lub z poprzednimi posiadaczami. Wierzytelność wekslowa jest niezależna od pozawekslowych stosunków łączących dłużnika wekslowego z poprzednikami posiadacza i oderwana od swej podstawy prawnej (*causa*), która nie jest wyrażona w wekslu.

Głównym celem uregulowań zawartych w art. 17 pr. weksl. jest ułatwienie obiegu weksła jako papieru wartościowego i ochrona rzetelnego nabywcy weksła. Od zasady ogólnej, wyrażonej w art. 17, pewne odchylenia wprowadza przepis art. 18 (indos pełnomocniczy) i art. 19 (indos zastawniczy) oraz art. 49 (dochodzenie roszczenia zwrotnego).

W przypadku indosu pełnomocniczego dłużnicy weksłowi mogą zasłaniać się zarzutami przysługującymi im wobec indosanta. Nie mogą natomiast podnieść zarzutów, jakie im przysługują wobec indosatariusza.

Przy indosie zastawniczym dłużnicy weksłowi nie mogą zasłaniać się wobec posiadacza zastawnika zarzutami opartymi na swych stosunkach z

indosantem. Wyjątek zachodzi, gdy posiadacz weksla, który weksel wziął w zastaw, działał na szkodę dłużnika.

Ten, kto weksel wykupił, odzyskuje położenie prawne, w jakim się znajdował jako poprzedni posiadacz weksla przed jego zainkasowaniem; odzyskuje zatem dawne roszczenia i dlatego nie można wobec niego zasłaniać się zarzutami osobistymi dotyczącymi jego następców².

Należy podkreślić, że przepis art. 17 dotyczy tylko weksli zupełnych w chwili nabycia. Przy wekslach *in blanco* zarzut, że poprzedni posiadacz wypełnił weksel niezgodnie z zawartym porozumieniem, ocenia się według art. 10, a nie według art. 17. Inne natomiast zarzuty podlegają ocenie według przepisu art. 17. Ochrona nabywcy weksla nie wypełnionego jest znacznie słabsza niż ta, jaką zapewnia art. 17³.

Odjęcie zarzutów, jakie dłużnik miał przeciwko wierzycielowi, mieszczące się w art. 17, jest wyjątkiem od ogólnej zasady, usprawiedliwionym względami na potrzeby obiegu, a więc stosującym się tylko tam, gdzie istotnie obieg wekslowy miał miejsce. Nie może zatem powód powoływać się na ten przepis w wypadku, gdy – jak ustalono – przedmiotem obiegu były blankiety wekslowe, skoro jako nabywca wiedział, że nie nabywa gotowych weksli. Chociaż więc powód nabył blankiety wekslowe w drodze indosu, które po wypełnieniu zgodnie z umową nabrały charakteru weksli własnych i powód na ich podstawie mógł dochodzić przeciwko pozwanemu roszczeń uzasadnionych pozwem wekslowym, to jednak ten ostatni uprawniony był według tego, co wyżej przytoczono, przeciwstawiać powodowi wszystkie zarzuty, jakie służyły przeciw pierwszemu posiadaczowi weksla⁴.

Przepis art. 17 ma także zastosowanie do weksli własnych.

² Orzeczenie SA w Warszawie z dnia 29.05.1929 r. AC 2. 34/29, PPH 1929, poz. 493.

³ Przepis art. 17 odnosi się tylko do weksli wypełnionych, noszących wszelkie istotne znamiona weksla, nie ma zastosowania do weksli *in blanco* (orzeczenie SN z dnia 11.10.1935 r. C III 308/34, RPES 1936, nr 3, s. 359). Nabywca nie wypełnionego weksla nie może się skutecznie powoływać na art. 17 (orzeczenie SN z dnia 8.5.1934 r. II C 3089/33, Gł. Adw. 1935, s. 186; PPA 1934, poz. 225). Przepis art. 17 zabezpiecza obrót wekslowy, a nie obrót blankietów wekslowych. Nabywca nie wypełnionego blankietu wekslowego, który sam weksel wypełnił, nie może powoływać się na dobrą wiarę przy nabyciu blankietu wekslowego, ani też na gwarancje z art. 17 (orzeczenie SN z dnia 5.2.1935 r. C II 2416/34, N.Pal. 1935, s. 404; RPES 1935, s. 915; PPH 1935, poz. 1432).

⁴ Orzeczenie SN z dnia 10.4.1935 r. C II 2735/34, PS 1936, poz. 230.

II. Klasyfikacja zarzutów przysługujących dłużnikom wekslowym

W literaturze przedmiotu pojęcie zarzutów jest ujmowane szeroko. Zarzutami mogą być wszelkie twierdzenia pozwanego dłużnika zmierzające do jego obrony w procesie wekslowym. Wyczerpujące wyliczenie wszystkich zarzutów, które można by przeciwstawić posiadaczowi weksla, jest niemożliwe. W związku z tym wiele ważnych kwestii pozostaje do rozstrzygnięcia orzecznictwu i doktrynie.

W doktrynie istnieje kilka różnych klasyfikacji zarzutów wekslowych. Rozróżnia się zarzuty wynikające z treści dokumentu i zarzuty, które dotyczą ważności zobowiązania wekslowego⁵ oraz zarzuty dopuszczalne i niedopuszczalne⁶. Niedopuszczalne są zarzuty oparte na osobistych stosunkach dłużnika z wystawcą lub poprzednimi posiadaczami, czyli zarzuty, które nie wynikają ani z treści weksla, ani nie są oparte na prawie wekslowym. Natomiast dopuszczalne są zarzuty oparte na prawie wekslowym, np. zarzut przedawnienia, zarzuty wypływające z treści weksla, zastrzeżenie „bez obliża”, zarzuty bezpośrednie przeciw posiadaczowi weksla, jak potrącenie wierzytelności, jaką ma dłużnik do posiadacza weksla. Innym rodzajem klasyfikacji zarzutów przysługujących dłużnikowi wekslowemu jest podział przyjęty przez I. Heropolitańską na zarzuty formalne (procesowe) oraz zarzuty materialnoprawne (wynikające z prawa wekslowego). Zarzuty materialnoprawne zostały podzielone na zarzuty obiektywne i subiektywne⁷. W piśmiennictwie przyjął się podział zarzutów dokonany według kryterium skutków prawnych, wywołanych przez podniesione zarzuty.

Pierwszą grupę stanowią zarzuty obiektywne (*in rem*), które dłużnik może przeciwstawić każdemu wierzycielowi. Drugą grupę stanowią zarzuty subiektywne (*in personam*) oparte na stosunkach osobistych zachodzących między dłużnikiem a wierzycielem. Zarzuty subiektywne można przeciwstawiać tylko temu wierzycielowi, który w konkretnym wypadku dochodzi swych praw z weksla⁸.

⁵ Zob. A. Szpunar, *Zarzuty przysługujące dłużnikom wekslowym*, PPH 1993, nr 3.

⁶ A. Doliński, *Polskie prawo wekslowe. Komentarz*, Lwów 1925, s. 187.

⁷ Zob. I. Heropolitańska, *Weksel w obrocie gospodarczym*, Warszawa 1996, s. 168.

⁸ Podział na zarzuty obiektywne i subiektywne został przyjęty przez S. Wróblewskiego i I. Rosenblütha (zob. S. Wróblewski, *Prawo wekslowe i czekowe. Komentarz*, Kraków 1936, s. 111; I. Rosenblüth, *Prawo wekslowe. Komentarz*, Wrocław 1992, s. 118).

Zarówno zarzuty obiektywne, jak i subiektywne mogą opierać się na prawie wekslowym oraz prawie cywilnym. Zarzuty mogą bezpośrednio wpływać na zobowiązanie z weksla w stosunku między dłużnikiem a oznaczonym wierzycielem albo też wpływać na nie jedynie pośrednio, co zachodzi wówczas, gdy zarzut nie odnosi się wprost do zobowiązania z weksla, lecz sięga do materialnej przyczyny zobowiązania wekslowego^{8a}.

III. Zarzuty obiektywne

Zarzuty obiektywne (rzeczowe, bezwzględne, in rem) nie opierają się na bezpośrednich stosunkach osobistych dłużników z poprzednimi posiadaczami weksla. Dłużnik może je przeciwstawić każdemu posiadaczowi weksla, także będącemu w dobrej wierze. Wynikają one z treści weksla i powodują nieważność zobowiązania wekslowego niezależnie od stosunków osobistych dłużnika z wystawcą lub poprzednimi posiadaczami weksla, np. zarzut braku zdolności wekslowej. Zarzuty obiektywne można podzielić na dwie podgrupy. Do pierwszej należą zarzuty, które wynikają z przepisów prawa wekslowego, jak np. zarzut braku wymaganej przez prawo formy lub treści weksla, czy też zarzut przedawnienia wiarygodności wekslowej, zarzut uwidocznionej na wekslu częściowej zapłaty. Do drugiej podgrupy należą zarzuty, które dotyczą ważności zobowiązania wekslowego, tj. zarzut braku zdolności do zaciągania zobowiązań wekslowych, zarzut sfalszowania podpisu, zarzut, że podpisujący za dłużnika nie miał należytego umocowania jako pełnomocnik lub organ osoby prawnej⁹.

Wśród zarzutów obiektywnych odróżnić należy takie, które służą każdemu dłużnikowi wekslowemu, np. zarzut braku wymaganej przez weksel formy oraz takie, które służą tylko określonemu dłużnikowi, np. zarzut braku zdolności do czynności wekslowych.

Zarzuty obiektywne można podzielić na zarzuty, które są skuteczne wobec każdego posiadacza weksla i które są skuteczne tylko wobec określonego posiadacza np. zarzut, że indos na rzecz danego wierzyciela jest sfalszowany.

Do zarzutów obiektywnych zalicza się zarzut braku zdolności wekslowej i zdolności do czynności wekslowych oraz braku należytego zastęp-

^{8a} Zob. S. Wróblewski, *Prawo wekslowe...*, s. 112.

⁹ A. Szpunar, *O indosie wekslowym*, Rejent 1991, nr 10.

stwa, zarzut braku zamiaru zaciągnięcia zobowiązania wekslowego, zarzuty z powodu braków formalnych weksła, zarzut zmiany tekstu weksła, zarzut złożenia sumy wekslowej do depozytu sądowego, zarzut odmowy pokwitowania zapłaty częściowej lub zwrotu pokwitowanego weksła, zarzut częściowej zapłaty sumy wekslowej oraz zarzut odmowy przyjęcia zapłaty częściowej w terminie płatności.

1. Zarzut braku zdolności wekslowej i zdolności do czynności wekslowych oraz braku należytego zastępstwa

Na ten zarzut może powołać się tylko ten dłużnik, który nie posiada zdolności prawnej i zdolności do czynności prawnych. Nie mogą natomiast powoływać się jego poprzednicy lub następcy prawni. Zarzut braku zdolności wekslowej i zdolności do czynności wekslowych oraz braku należytego zastępstwa można przeciwstawić każdemu posiadaczowi weksła, bez względu na to, czy o braku wiedział, czy też nie.

Z istoty prawnej zarzutu braku biernej zdolności wekslowej wynika, że zarzut ten, posiadający charakter zarzutu obiektywnego, skierowany może być stosownie do przepisu art. 17 skutecznie przeciwko każdemu wierzycielowi, chociaż dla wykazania tego zarzutu, jako opartego na prawie wekslowym i powszechnym, badane być muszą założenia i warunki odpowiedzialności wekslowej strony pozwanej¹⁰. Zdolność do czynności wekslowych należy oceniać według chwili wręczenia weksła przez wystawcę, akceptanta, remitenta lub indosanta składającego podpis na wekslu. Najczęściej data wręczenia weksła pokrywa się z datą wystawienia weksła (podpisania). Zarzut braku zdolności do zaciągania zobowiązań wekslowych wynika z przepisów prawa cywilnego bądź handlowego. Prawo wekslowe nie zawiera w tym przedmiocie żadnych postanowień.

Według przepisu art. 14 § 1 k.c., czynność dokonana przez osobę niezdolną do czynności prawnych jest nieważna. Jeżeli osoba ograniczona w zdolności do czynności prawnych dokonała sama jednostronnej czynności prawnej, do której ustawa wymaga zgody przedstawiciela ustawowego, czynność jest nieważna (art. 19 k.c.). Odnośnie do zarzutu braku zdolności wekslowej osoby prawnej podstawowe znaczenie ma w tym zakresie przepis art. 38 k.c., według którego osoba prawna działa przez swe organy w sposób przewidziany w ustawie i statucie.

¹⁰ Orzeczenie SN z dnia 17.03.1931 r. III 1 Rw. 1812/30, OSP 1931, poz. 506.

Przepisy prawa handlowego pozwalają na określenie zdolności do zaciągania zobowiązań wekslowych. Spółka jawna nie ma osobowości prawnej, ale może ważnie zaciągać zobowiązania wekslowe (art. 81 k.h.). W myśl art. 83 § 1 k.h., każdy wspólnik ma prawo reprezentować spółkę jawną. W umowie może być on wyłączony od prawa reprezentowania albo uprawniony do reprezentowania tylko łącznie z innym wspólnikiem lub prokurentem (art. 83 § 2 k.h.).

W myśl art. 198 k.h., spółkę z o.o. reprezentuje zarząd. Jeżeli zarząd spółki jest wieloosobowy, sposób reprezentowania normuje umowa spółki. Jeżeli umowa nie zawiera żadnych w tym względzie postanowień, do składania oświadczeń i podpisywania w imieniu spółki wymagane jest współdziałanie dwóch członków zarządu albo jednego łącznie z prokurentem (art. 199 k.h.).

W myśl art. 369 k.h., spółkę akcyjną reprezentuje zarząd. Jeżeli zarząd jest wieloosobowy, sposób reprezentowania określa statut. Jeżeli statut nie zawiera w tym względzie postanowień, do składania oświadczeń i podpisywania w imieniu spółki wymagane jest współdziałanie dwóch członków zarządu albo też jednego łącznie z prokurentem (art. 370 k.h.)¹¹.

Na zarzut braku należytego zastępstwa osoby lub podmiotu, w których imieniu weksel podpisano może powołać się tylko ten dłużnik, którego zarzut dotyczy. Zarzut braku należytego zastępstwa można przeciwstawić każdemu posiadaczowi weksla. Według przepisu art. 8 pr. weksl., jeżeli ktoś podpisał weksel w imieniu innej osoby, choć nie był do tego upoważniony, odpowiada sam wekslowo. Oznacza to, że dotyczy osoby, która przekroczyła zakres umocowania. Przykładem może być odpowiedzialność członka zarządu spółki z o. o., który podpisał sam weksel, choć był upoważniony do podpisywania łącznie z innymi członkami. Podobnie należy ocenić zarzut, że podpisujący za dłużnika nie miał należytego umocowania. Jeżeli następuje podpisanie weksla przez pełnomocnika, konieczny jest dodatek wskazujący na istnienie pełnomocnictwa. Jeżeli dodatek ten nie został zamieszczony, mocodawca nie ponosi odpowiedzialności wekslowej¹².

¹¹ Sprawę udzielania prokury normują przepisy art. 60 i nast. k.h. Prokura może być udzielona kilku osobom oddzielnie lub łącznie (art. 62 k.h.).

¹² Zob. A. S z p u n a r, *Zarzuty przysługujące dłużnikom wekslowym*, PPH 1993, nr 3.

2. Zarzut dotyczący nieistnienia zamiaru zobowiązania wekslowego

Zarzut ten występuje wówczas, gdy osoba składająca podpis nie miała zamiaru zaciągnięcia zobowiązania wekslowego, np. złożyła podpis na kartce papieru w celu pokwitowania sumy pieniężnej, a inna osoba dopisała do tego podpisu tekst weksla i puściła go w obieg lub też wtedy, gdy ktoś podpisał blankiet wekslowy pod wpływem fizycznej przemocy innej osoby. Zamiar zaciągnięcia zobowiązania wekslowego polega na tym, że podpisujący ma wolę i cel zobowiązania się z weksla. Jeżeli ktoś złoży podpis na kartce papieru w jakimś innym celu, nie można mówić o zobowiązaniu wekslowym. Aby uniknąć tego zarzutu, weksel najlepiej wystawić na urzędowym blankiecie wekslowym.

Zarzut braku zamiaru zaciągnięcia zobowiązania wekslowego jest zarzutem skutecznym wobec każdego posiadacza weksla. Na zarzut ten może powoływać się tylko ten dłużnik, który złożył podpis nie w celu zaciągnięcia zobowiązania wekslowego.

3. Zarzut istnienia braków formalnych

Do zarzutów istnienia braków formalnych należą: zarzut braku formy weksla, zarzut nieautentyczności podpisu, zarzut, że weksel został podpisany przez osobę niepiśmienną lub nie mogącą pisać bez zachowania właściwej formy oraz zarzut braku lub spóźnienia protestu wekslowego.

a) Zarzut braku formy weksla służy każdemu dłużnikowi wekslowemu. Zarzut nieważności zobowiązania wekslowego dla braku formy podniesiony być może skutecznie przeciw każdemu posiadaczowi weksla¹³. Formę weksla trasowanego określa art. 1, a formę weksla własnego art. 101. Zarzut braku formy weksla można podnieść, jeżeli weksel nie zawiera jednego z istotnych jego składników. Z treści samego weksla wynika, że jest on nieważny. Dokument, któremu brak jednej z cech określonych w art. 1 lub art. 101, nie będzie uważany za weksle (art. 2 i art. 102).

b) Zarzut sfalszowania (nieautentyczności) podpisu oraz zarzut, że weksel został podpisany przez osobę niepiśmienną lub nie mogącą pisać, bez zachowania właściwej formy, można podnosić wobec każdego posiadacza weksla. Aby podpis rodził odpowiedzialność wekslową, musi być

¹³ Orzeczenie SN z dnia 12.06.1934 r. C II 590/34, N.Pal. 1935, s. 36; Zb.Orz. SN 1934, poz. 818; PS 1935, poz. 5.

własnoręczny i rzeczywiście pochodzić od osoby podpisanej na wekslu, mającej zdolność do czynności wekslowych.

Sposób zaciągnięcia zobowiązania wekslowego przez osoby nie piszące lub nie mogące pisać reguluje art. 75. Przepis ten wymaga uwierzytelnienia na wekslu lub przedłużku podpisu takiej osoby przez notariusza, z zaznaczeniem, że osoba ta podpisała się na życzenie nie piszącego lub nie mogącego pisać. Przy podpisaniu weksla przez osobę niewidomą zachowana powinna być pod rygorem nieważności zobowiązania wekslowego forma aktu notarialnego¹⁴.

c) Zarzut braku lub spóźnienia protestu wekslowego w sytuacji, gdy protest był konieczny dla zachowania roszczeń przeciwko określonemu dłużnikowi, jest skuteczny wobec każdego posiadacza. Zarzut ten może służyć wszystkim dłużnikom wekslowym, z wyjątkiem akceptanta weksla trasowanego i wystawcy weksla własnego.

Protest nie jest potrzebny do wykonywania praw wekslowych przeciwko głównym dłużnikom wekslowym, tj. wystawcy weksla własnego i akceptantowi weksla trasowanego oraz tym, którzy za nich poręczyli. Protest wobec innych dłużników regresowych jest warunkiem zwrotnego poszukiwania. Protest dla swej ważności musi być zgłoszony we właściwym terminie, później dokonany jest bezskuteczny. Brak protestu powoduje niemożność dochodzenia roszczeń z weksla od osób zwrotnie zobowiązanych.

4. Zarzut zmiany tekstu weksla

Jest on skuteczny wobec każdego, nawet rzetelnego nabywcy weksla. Zarzut ten służy tylko osobom, które weksel podpisały przed zmianą jego treści.

Zarzut zmiany tekstu weksla służy każdemu wierzycielowi, bez względu na jego dobrą lub złą wolę¹⁵. Jeżeli na skutek zmiany tekstu weksel jest nieważny, odpowiedzialność osoby na nim podpisanej nie istnieje. Jeżeli mimo dokonanych zmian weksel jest ważny, to w razie zmiany tekstu weksla osoby, które weksel podpisały po dokonaniu zmiany, odpowiadają według

¹⁴ Orzeczenie SN z dnia 12.06.1934 r. C II 590/34, N.Pal. 1935, s. 36; Zb.Orz. SN 1934, poz. 818; PS 1935, poz. 5.

¹⁵ Orzeczenie SN z dnia 30.3.1933 r. C II Rw. 358/33, RPES 1934; Zb.Orz. SN 1933, poz. 184.

brzmienia tekstu zmienionego; osoby, które weksel podpisały przed zmianą, odpowiadają według brzmienia tekstu pierwotnego (art. 69).

5. Zarzut złożenia sumy wekslowej do depozytu sądowego

Zarzut złożenia sumy wekslowej do depozytu sądowego z powodu nieprzedstawienia weksła do zapłaty w terminie płatności jest skuteczny wobec każdego posiadacza weksła. Uprawnienie złożenia do depozytu sumy wekslowej wynika z art. 42, który stwierdza, że w wypadku nieprzedstawienia weksła do zapłaty w oznaczonym terminie każdy dłużnik może złożyć sumę wekslową do depozytu sądu miejsca płatności weksła na koszt i niebezpieczeństwo posiadacza. Złożenie sumy wekslowej do depozytu sądowego zwalnia dłużnika z zobowiązania.

6. Zarzut odmowy pokwitowania zapłaty sumy wekslowej lub zwrotu pokwitowanego weksła

Zarzut odmowy pokwitowania zapłaty sumy wekslowej lub zwrotu pokwitowanego weksła polega na odmowie pokwitowania zapłaty częściowej lub wydaniu pokwitowania weksła przy całkowitej zapłacie dokonanej przez trasata lub przez dłużnika, przeciw któremu wykonuje się zwrotne poszukiwanie. Zarzut ten można przeciwstawić każdemu posiadaczowi weksła.

Zarzut zmierzający do zwrotu (pokwitowanego) weksła jest zarzutem obiektywnym, którym dłużnik może się zasłaniać przeciwko każdemu formalnie legitymowanemu posiadaczowi weksła¹⁶.

7. Zarzut częściowej zapłaty sumy wekslowej

Zarzut częściowej zapłaty sumy wekslowej można przeciwstawić każdemu dłużnikowi tylko wówczas, jeżeli jest o niej wzmianka na wekslu i jeżeli zapłaty dokonał dłużnik główny (akceptant lub wystawca weksła własnego). W razie częściowej zapłaty akceptant może żądać wzmianki o niej na wekslu, zazwyczaj na odpisie weksła, lub osobnego pokwitowania.

8. Zarzut odmowy przyjęcia zapłaty częściowej w terminie płatności

Zarzut, że posiadacz weksła odmówił przyjęcia zapłaty częściowej w terminie płatności weksła, może posiadaczowi weksła, przeciwstawić każ-

¹⁶ Orzeczenie SA w Poznaniu z dnia 25.3.1935 r. CZ X 313/35, Cz.A. 1935, poz. 31.

dy. Chociaż niedopuszczalne jest oznaczenie terminu płatności sumy wekslowej w ratach, to posiadacz weksla nie może odmówić przyjęcia częściowej zapłaty weksla od akceptanta lub wystawcy weksla własnego. Posiadacz weksla, który odmawia przyjęcia zapłaty częściowej, traci prawo zwrotnego poszukiwania co do tej części sumy wekslowej (art. 39 ust. 2). Posiadacz nie ma jednak obowiązku przyjęcia częściowej zapłaty w toku zwrotnego poszukiwania.

IV. Zarzut przedawnienia

W doktrynie nie ma jasności co do tego, jak traktować zarzut przedawnienia, który traktowany jest raz jako zarzut obiektywny, innym razem jako zarzut subiektywny. Chociaż należy go zaliczyć do kategorii zarzutów obiektywnych, ponieważ z samego weksla wynika upływ przedawnienia, to jednak ma cechy podobne do zarzutów osobistych. Długość okresów przedawnienia jest różna dla różnych kategorii wierzycieli wekslowych, a przerwanie przedawnienia ma skutek jedynie wobec tego dłużnika wekslowego, którego dotyczy dana przyczyna przerwy¹⁷.

W literaturze przedmiotu obecny jest pogląd, że zarzut przedawnienia jest zarzutem natury obiektywnej^{17a}.

Zarzut przedawnienia jest skuteczny tylko wobec tego wierzyciela, którego wierzytelność uległa przedawnieniu. Przedawnienie w stosunku do jednego z dłużników nie musi oznaczać przedawnienia wobec innego z podpisanych na wekslu. Przedawnienie nie obejmuje całokształtu zobowiązań wekslowych, lecz jedynie roszczenia przysługujące wierzycielowi przeciw konkretnemu dłużnikowi wekslowemu.

Mimo wielu sprzecznych orzeczeń Sąd Najwyższy uznał, że przedawnienie wierzytelności cywilnej nie ma wpływu na ważność zobowiązania wekslowego.

¹⁷ Zob. W. Ł a t a ł a, *Prawo wekslowe*, [w:] *Prawo papierów wartościowych*, red. S. Włodzka, Kraków 1992, s. 159; I. R o s e n b l ü t h, *Prawo wekslowe...*, s. 121.

^{17a} Zob. I. H e r o p o l i t a ń s k a, *Weksel w obrocie gospodarczym*, Warszawa 1996, s. 168; S. J a n c z e w s k i, *Prawo handlowe, wekslowe i czekowe*, Warszawa 1994, s. 432; S. W r ó b l e w s k i, *Prawo wekslowe i czekowe...*, s. 111; K. P i a s e c k i, *Prawo wekslowe i czekowe z komentarzem*, Warszawa 1993, s. 31 oraz pogląd, że zarzut przedawnienia ma charakter subiektywny (zob. A. S z p u n a r, *Zarzuty przysługujące dłużnikom wekslowym*, PPH 1993, nr 3, W. O p a l s k i, T. K o m o s a, *Prawo handlowe, prawo wekslowe, prawo czekowe. Komentarz*, Warszawa 1996, s. 54).

V. Zarzuty subiektywne

Zarzuty subiektywne (*in personam*) są to zarzuty, które opierają się na stosunkach osobistych danego dłużnika wekslowego z określonym wierzyicielem, które tylko w stosunku do niego są skuteczne, bądź też zarzuty oparte na stosunkach osobistych z poprzednimi posiadaczami weksla¹⁸. Zarzuty te niemal zawsze opierają się na prawie cywilnym. Trudno wymienić wszystkie możliwe sytuacje, w których przepisy prawa cywilnego wpływają na odpowiedzialność wekslową dłużnika.

Do zarzutów subiektywnych należą: zarzuty wynikające ze stosunku podstawowego, będącego podstawą wystawienia i wręczenia weksla, zarzut utraty weksla, zarzut podpisu z grzeczności, zarzut pozorności żyra, zarzut prolongaty weksla, zarzut wygaśnięcia wierzytelności wekslowej, w tym zarzut otrzymania zapłaty i niewydania weksla, zarzut potrącenia oraz zarzut zwolnienia z długu lub ugody¹⁹.

1. Zarzuty wynikające ze stosunku podstawowego, będącego podstawą wystawienia i wręczenia weksla

Zarzuty wynikające ze stosunku podstawowego, czyli zarzuty z czynności prawnej, będącej podstawą wystawienia i wręczenia weksla lub przeniesienia go na inną osobę, można podzielić na zarzuty wynikające z wadliwego stosunku podstawowego oraz wynikające z ważnego stosunku podstawowego.

Zarzuty wynikające ze stosunku podstawowego dopuszczalne są w zasadzie jedynie wobec bezpośredniego kontrahenta, a wobec jego następców prawnych tylko wyjątkowo, ponieważ prawo wekslowe z uwagi na abstrakcyjny charakter zobowiązania wekslowego chroni rzetelnego nabywcę przed tego rodzaju zarzutami.

1.1. Zarzuty wynikające z wadliwego stosunku podstawowego

Do zarzutów wynikających z wadliwego stosunku podstawowego należy zaliczyć zarzut nieważności czynności prawnej, na podstawie której wręczono weksel odbiorcy, zarzut, że czynność prawna, na podstawie której wręczono weksel, jest niezaskarżalna oraz zarzut, że czynność prawna

¹⁸ W. Łatała, *op. cit.*, s. 159.

¹⁹ A. Szpunar, *Zarzuty przysługujące dłużnikom wekslowym*, PPH 1993, nr 3.

uległa zaskarżeniu i została uznana za bezskuteczną wobec praw innej osoby i zarzut, że czynność prawna została dotknięta wadami oświadczenia woli, np. wystąpił błąd co do treści oświadczenia, podstęp, groźba.

a) Zarzut nieważności czynności prawnej, na podstawie której wręczono weksel, może być podnoszony przez dłużnika wekslowego wobec bezpośredniego kontrahenta w wypadku wystąpienia braków formalnych, np. niezachowania formy wymaganej *ad solemnitatem*. Tak jest w wypadku, gdy nastąpiła sprzedaż nieruchomości bez zachowania formy aktu notarialnego, a kupujący wręczył sprzedawcy weksel. W takiej sytuacji kupującemu, tj. wystawcy weksla, przysługuje względem sprzedającego, tj. remitenta, zarzut nieważności czynności prawnej, która była podstawą wręczenia weksla.

Zarzut nieważności czynności prawnej, która stała się podstawą wystawienia i wręczenia weksla może być przez dłużnika wekslowego podnoszony także wtedy, gdy czynność stanowiąca podstawę wręczenia weksla była sprzeczna z ustawą bądź z zasadami współżycia społecznego lub miała na celu obejście ustawy (art. 58 k.c.) oraz gdy była pozorna (art. 83 k.c.) bądź dokonana przez osobę, która znajdowała się w stanie wyłączającym świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli (art. 82 k.c.), a także wtedy, gdy czynność stanowiąca podstawę wydania weksla była z powodu wyzysku uznana za nieważną (art. 388 k.c.).

Zarzut przeciwko zasadności powództwa o należność z weksla oparty na twierdzeniu, że zobowiązanie jest nieważne z powodu choroby umysłowej pozwanego, którą był on dotknięty w chwili podpisania weksla, nie wymaga wytoczenia oddzielnego powództwa o uznanie nieważności zobowiązania wekslowego, lecz może być postawiony w formie zwykłej obrony²⁰.

b) Zarzut, że czynność prawna, na podstawie której wręczono weksel, jest niezaskarżalna, może być podnoszony przez dłużnika wekslowego wobec bezpośredniego kontrahenta wówczas, gdy podstawę zobowiązania stanowiła wierzytelność wynikająca z tzw. zobowiązań niezupelnionych, np. z gry lub zakładu (art. 413 § 2 k.c.). Zobowiązania takie są niezaskarżalne. Dobrowolne spełnienie świadczenia przez dłużnika nie podlega jednak zwrotowi jako świadczenie nienależne, chyba że gra lub

²⁰ Orzeczenie SN z dnia 21.05.1937 r. C II 1361/36, OSP 1937, nr 10-11, poz. 577.

zakład były zakazane lub nierzetelne (art. 413 § 1 k.c.). Roszczeń z gry lub zakładu można dochodzić tylko wtedy, gdy gra lub zakład były przeprowadzone na podstawie zezwolenia właściwego organu państwowego (art. 413 § 2 k.c.)²¹.

c) Zarzut, że czynność prawna uległa zaskarżeniu i została uznana za bezskuteczną wobec praw innej osoby, może być podnoszony przez dłużnika wekslowego wobec bezpośredniego kontrahenta w przypadku uznania czynności prawnej, będącej podstawą wystawienia i wręczenia weksła, za bezskuteczną z uwagi na przepisy art. 59 k.c. oraz art. 527 i nast. k.c.

d) Zarzut, że czynność prawna została dotknięta wadami oświadczenia woli, np. wystąpił błąd co do treści oświadczenia, podstęp, groźba, może być podnoszony przez dłużnika wekslowego wobec bezpośredniego kontrahenta wówczas, gdy zaistniały warunki z art. 84-87 k.c. i o ile dłużnik wekslowy uchylił się od skutków prawnych oświadczenia woli złożonego pod ich wpływem przez zawiadomienie na piśmie drugiej strony we właściwym czasie (art. 88 k.c.). Wady oświadczenia woli, takie jak błąd, podstęp, groźba sprawiają, że czynność prawna jest wzruszalna.

1.2. Zarzuty wynikające z ważnego stosunku podstawowego

Do zarzutów wynikających z ważnego stosunku podstawowego, tj. z ważnej czynności prawnej stanowiącej podstawę wręczenia, należy zaliczyć: zarzut niewykonania umowy wzajemnej, zarzut braku waluty, zarzut wadliwości świadczenia wzajemnego, zarzut wystawienia weksła kaucyjnego lub depozytowego oraz zarzut, że zobowiązanie będące podstawą wystawienia weksła wygasło.

a) Zarzut niewykonania umowy wzajemnej dłużnik wekslowy może podnieść, jeżeli druga strona umowy wzajemnej, stanowiącej podstawę wręczenia weksła, nie spełni świadczenia wzajemnego, np. jeżeli sprzedawca nie wyda towaru. Jeżeli świadczenia wzajemne powinny być spełnione jednocześnie, każda ze stron może powstrzymać się ze spełnieniem

²¹ Roszczenia z gier i zakładów zarządzanych lub zatwierdzonych przez właściwy organ państwowy, tj. te, które są prowadzone zgodnie z przepisami ustawy o grach losowych i zakładach wzajemnych z dnia 29.07.1992 r. (Dz.U. z 1992 r. Nr 68, poz. 341 ze zm.) mogą być dochodzone na zasadach ogólnych; są one wówczas traktowane jak zwykle zobowiązania w pełni skuteczne.

świadczenia, dopóki druga strona nie zaoferuje świadczenia wzajemnego (art. 488 § 2 k.c.).

b) Zarzut braku waluty może być podnoszony przez dłużnika wekslowego wobec bezpośredniego kontrahenta wówczas, gdy dłużnik w zamian za oddany wierzycielowi weksel nie otrzymał od niego tego, co miał według umowy otrzymać, np. przyrzeczonej pożyczki. Zarzut ten jest wyłączony, jeżeli podpisanie weksla przez danego dłużnika wekslowego miało na celu udzielenie poręczenia za zobowiązanie wekslowe innego dłużnika.

Zarzut dłużnika wekslowego, że posiadacz weksla otrzymał już walutę, nie odnosi skutku wobec dalszego nabywcy weksla²².

c) Zarzut wadliwości świadczenia wzajemnego dłużnik może podnosić, gdy wydany w zamian za weksel towar lub usługa świadczona przez wierzyciela ma wady. Dłużnik, który żąda z tego powodu oddalenia powództwa wekslowego, musi udowodnić, że zachodzą przesłanki do wykonania uprawnień z tytułu rękojmi lub gwarancji, a dłużnik jako kupujący wykonuje uprawnienia, np. z rękojmi. Zarzut tego rodzaju ma wpływ na odpowiedzialność wekslową dłużnika.

d) Zarzut wystawienia weksla kaucyjnego lub depozytowego może być podnoszony przez dłużnika wekslowego wobec posiadacza weksla, z którym łączą dłużnika określone stosunki osobiste, w przypadku, gdy dłużnik udowodni, że nie ziszczyły się warunki określone w umowie stron, od których zależało zrobienie przez wierzyciela użytku z weksla, np. że nie nastąpiła szkoda, że brak jest rozliczenia, że dług zabezpieczony tym wekslem jest mniejszy od kwoty, na jaką opiewa itp.

W praktyce doniosłe znaczenie przy wekslach kaucyjnych lub gwarancyjnych ma zarzut, że nie zachodzą przesłanki odpowiedzialności dłużnika na podstawie przepisów prawa cywilnego lub prawa pracy.

Przeciwno nabywcy weksla kaucyjnego, który w chwili nabycia wiedział o charakterze kaucyjnym weksla, dłużnik może się zasłaniać wszelkimi zarzutami opartymi na swych osobistych stosunkach z poprzednim posiadaczem weksla²³.

²² Orzeczenie SN z dnia 22.8.1928 r. Rw. III 1060/28, RPES 1929, s. 224; PPA 1929, poz. 22; PS 1929, poz. 312.

²³ Orzeczenie SN z dnia 18.5.1936 r. C II 38/36, OSP 1937, nr 6, poz. 358.

e) Zarzut wygaśnięcia zobowiązania, będącego podstawą wystawienia weksla, może być podnoszony przez dłużnika wekslowego wobec bezpośredniego kontrahenta wówczas, gdy zobowiązanie, które zostało zabezpieczone lub pokryte wekslem, zostało za zgodą stron rozwiązane. W wypadku rozwiązania przez strony zawartej umowy mocą wzajemnego porozumienia, zobowiązanie dłużnika wygasa bez zaspokojenia wierzyciela.

Zarzut ten może być podnoszony przez dłużnika tylko wtedy, gdy wierzyciel zrzekł się roszczenia (zwolnienie z długu). Zrzeczenie się roszczenia oznacza, że wierzyciel umorzył zobowiązanie dłużnika bez uzyskania świadczenia z jego strony. Samo zrzeczenie się nie wystarcza jednak do umorzenia zobowiązania. Zobowiązanie wygasa dopiero na skutek umowy między stronami, w której wierzyciel zwalnia dłużnika z długu, a dłużnik zwolnienie przyjmuje (art. 508 k.c.). Zarzut ten przysługuje dłużnikowi wobec posiadacza weksla, z którym łączy dłużnika określone stosunki osobiste, w przypadku odstąpienia od umowy (art. 395 k.c.). W razie wykonania prawa odstąpienia umowa uważana jest za nie zawartą. To, co strony już świadczyły, ulega zwrotowi

2. Zarzut utraty weksla

Zarzut utraty weksla dłużnik może podnosić wobec posiadacza weksla, z którym łączy dłużnika określone stosunki osobiste, w przypadku gdy nie było umowy dłużnika z odbiorcą weksla co do jego wręczenia, np. gdy weksel został dłużnikowi skradziony lub też dłużnik zgubił weksel, lub utracił go w inny sposób oraz wtedy, gdy na skutek błędu lub podstępnie wręczył weksel posiadaczowi.

Zarzut ten nie jest dopuszczalny wobec osoby, która nabyła weksel w dobrej wierze.

3. Zarzut podpisu z grzeczności

Zarzut podpisu z grzeczności zachodzi wówczas, gdy ktoś podpisuje weksel formalnie w charakterze akceptanta, wystawcy lub indosanta, podczas gdy jest to w istocie tylko poręczenie za zobowiązanie wekslowe innej osoby, chociaż charakter poręczenia nie jest widoczny z weksla.

Istota podpisu z grzeczności polega na tym, że podpisujący daje swój podpis obowiązujący wobec osób trzecich w tym celu, aby odbiorca weksla mógł uzyskać kredyt lub zapłacić wekslem, przedstawiającym wartość wła-

śnie ze względu na zamieszczony na nim podpis z grzeczności. Zarzut podpisu z grzeczności, jako zarzut z art. 17, może być skutecznie podniesiony tylko przeciwko osobie, dla której weksel ten podpisano, ale nie przeciwko dalszym nabywcom weksla w sposób wekslowy²⁴. Podpis z grzeczności może uzasadniać zarzut jedynie wobec osoby, której zobowiązanie tym podpisem wzmocniono, natomiast zarzut z tego tytułu jest wyłączony wobec osoby, która była wierzycielem tego, za którego zobowiązanie w ten sposób poręczono oraz wobec jego następców prawnych, choćby oni o tym wiedzieli, że dany dłużnik wekslowy podpisał weksel tylko w tym celu, aby wzmocnić zobowiązanie wekslowe innego dłużnika wekslowego. Podpis z grzeczności stanowi gwarancję wypłacalności innego dłużnika wekslowego.

Zarzut podpisu weksla z grzeczności nie ma żadnego znaczenia wobec trzeciego posiadacza weksla. Umowa dwóch dłużników wekslowych, mocą której podpis jednego z nich ma charakter grzecznościowy, nie ma żadnego znaczenia wobec posiadacza weksla, któremu przysługują prawa przewidziane w art. 46 ust. 2, 3 i 4²⁵. Zarzut podpisu z grzeczności jest zarzutem umownym i skutkuje przeciw odbiorcy weksla, przeciw jego spadkobiercom i tym osobom, które w porozumieniu z odbiorcą weksla żądają dla niego zapłaty sumy wekslowej (zlecenie inkasa). Natomiast nie ma skutku prawnego wobec będących w dobrej wierze następców odbiorcy weksla, choćby nawet posiadających wiadomości o charakterze zamieszczonego na nim podpisu. Zasada ta ma także zastosowanie do osób, które weksel zaopatrzony podpisem z grzeczności nabyły w sposób pozawekslowy, na mocy aktu prawa cywilnego wywołującego skutek cesji. O ile w zasadzie przeciw cesjonariuszowi skuteczne są zarzuty służące przeciw jego poprzednikowi, o tyle tutaj istota wspomnianego zarzutu dopuszcza wyjątki²⁶. Jeżeli posiadacz wiedział, że weksel został indosowany z grzeczności dla ułatwienia wystawcy kredytu, nie może dochodzić roszczeń przeciwko ta-

²⁴ Orzeczenie SN z dnia 13.3.1929 r. III Rw. 350/29, Zb.Orz. SN 1929, poz. 93; OSP 1929, poz. 346; orzeczenie SN z dnia 3.02.1932 r. Rw. III 2670/31, RPES 1932, s. 1050.

²⁵ Orzeczenie SN z dnia 19.01.1934 r. C III 46/33, Zb.Orz. SN 1934, poz. 359.

²⁶ Orzeczenie SN z dnia 13.03.1929 r. III Rw. 350/29, Zb.Orz. SN 1929, poz. 93; OSP 1929, poz. 346.

kiemu indosantowi²⁷. Okoliczność, że dłużnik wekslowy podpisał weksel z grzeczności, którą wyświadczył innym współdłużnikom wekslowym, nie zwalnia go z odpowiedzialności wekslowej wobec wierzyciela wekslowego²⁸.

Zarzut podpisu weksla z grzeczności i niepobrania waluty może uchylić odpowiedzialność wekslową jedynie wówczas, gdyby podpisany został wyraźnie zwolniony z odpowiedzialności wekslowej przez osobę uprawnioną²⁹. Podpis z grzeczności uwalnia tylko wtedy z odpowiedzialności tego, który go umieszcza na wekslu, jeżeli ten przy podpisaniu weksla zastrzegł sobie wobec właściciela weksla oraz za jego zgodą wyraźną lub milczącą, że wyłącza swą odpowiedzialność wekslową w razie niezapłacenia sumy wekslowej przez inną osobę³⁰.

Jeżeli wystawca i indosant, którzy podpisali weksel grzecznościowo, nie zawarli ze sobą umowy uzasadniającej w wewnętrznym stosunku między nimi, bez względu na kolejność podpisów, odpowiedzialność obydwoh jako współporęczycieli, ma indosant do wystawcy normalny regres wekslowy³¹. Stosunek między tym, który podpisał weksel grzecznościowo, a tym, dla kogo podpisał, należy oceniać według przepisów prawa cywilnego o poręczeniu. Podpisany grzecznościowo na wekslu nie ma prawa żądać zwrotu weksla od tego, komu ten weksel wręczył³².

4. Zarzut pozorności żyra

Zarzut pozorności żyra opiera się na tym, że posiadacz weksla, który według treści weksla jest indosatariuszem, w rzeczywistości jest tylko pełnomocnikiem indosanta, a praw wekslowych dochodzi na jego rachunek. Ponieważ mimo tego charakteru każdy indos własnościowy przenosi wszystkie prawa z weksla, dlatego też zarzut ten sam przez się nie ma znaczenia prawnego. Może on je mieć dopiero w związku z innymi zarzutami oso-

²⁷ Orzeczenie SO w Warszawie z dnia 19.10.1926 r. II 3501/26, PPH 1926, poz. 215.

²⁸ Orzeczenie SN z dnia 12.4.1933 r. Rw. 392/33, PPH 1933, poz. 1178; PS 1934, poz. 232).

²⁹ Orzeczenie SN z dnia 17.01.1928 r. Rw. III 1484/28, PS 1929, poz. 103.

³⁰ Orzeczenie SN z dnia 23.2.1929 r. III Rw. 2436/28, PS 1929, poz. 311).

³¹ Orzeczenie SN z dnia 9.06.1933 r. III C 441/32, Zb.Orz. SN 1934, poz. 110; PS 1933, poz. 535; RPES 1934, s. 210.

³² Orzeczenie SN z dnia 9.03.1932 r. III 1 Rw. 108/32, PPA 1932, poz. 243; RPES 1933, s. 746; OSP 1932, poz. 237; Zb.Orz. SN 1932, poz. 51.

bistymi, których dopuszczalność ma uzasadnić. Celem tego zarzutu jest zrównanie takiego indosu z indosem pełnomocniczym.

Obok wyraźnego żyra do inkasa istnieje w praktyce, ze względu na wymogi obrotu, żyro ukryte, które wówczas ma miejsce, kiedy indosant przynosi weksel na drugą osobę nie w zamiarze przeniesienia na nią własności weksla, lecz w celu wytworzenia dla tej osoby legitymacji do inkasowania weksla. W tym wypadku wobec nabywcy weksla z mocy takiego indosu muszą być dopuszczalne wszelkie zarzuty służące dłużnikowi wekslowemu przeciw indosantowi³³. Twierdzenie, że na wekslu nie ma w treści indosu dodatku wskazującego na to, że jest to indos zastawniczy, wobec czego należy go uważać za przenoszący własność, nie jest słuszne. Indos pozorny bowiem wygląda właśnie tak, jak gdyby indosariusz miał nabyć weksel na własność i stać się samodzielny wierzycielem, aczkolwiek wedle woli stron ma go zaskarżyć tylko w imieniu własnym, lecz na rachunek indosanta³⁴. Jeżeli dłużnik wekslowy, który zgłosił zarzut pozorności żyra, zrzekł się swego przesłuchania w charakterze strony, sąd może uznać zarzut ten za niewykazany³⁵.

5. Zarzut prolongaty weksla

Zarzut prolongaty weksla może być podniesiony w sytuacji, kiedy wierzyciel wyraził zgodę na prolongatę weksla. Prolongata weksla najczęściej polega na tym, że dłużnik zamiast zapłaty wręcza wierzycielowi za jego zgodą nowy weksel z późniejszym terminem płatności, lub też na tym, że dokonuje się zmiany terminu płatności bez wystawienia nowego weksla. Zarzut prolongaty weksla jest zarzutem osobistym, dopuszczalnym wobec wierzyciela, który zawarł z dłużnikami odpowiednią umowę.

6. Zarzut wygaśnięcia wierzytelności wekslowej

Do zarzutów wynikających z wygaśnięcia wierzytelności wekslowej należą: zarzut otrzymania zapłaty i niewydania weksla, zarzut potrącenia, zarzut zwolnienia z długu (zrzeczenia się) lub ugody.

³³ Orzeczenie SN z dnia 21.06.1929 r. C II 123/29, RPES 1930, s. 114; OSP 1929, poz. 639.

³⁴ Orzeczenie SN z dnia 30.10.1929 r. Rw. III 1842/29, OSP 1930, poz. 72; Zb.Orz. SN 1929, poz. 276.

³⁵ Orzeczenie SN z dnia 12.02.1935 r. C II 2488/34, OSP 1937, nr 11, poz. 671.

a) Zarzut otrzymania zapłaty i niewydania weksła dłużnik wekslowy może podnosić wówczas, gdy dokonał zapłaty sumy wekslowej, a wierzyciel pomimo otrzymania zapłaty nie wydał dłużnikowi weksła, ani też nie zamieścił na nim odpowiedniej wzmianki o zapłacie, tj. pokwitowania. W tym przypadku każdy dłużnik wekslowy może zasłonić się tym zarzutem wobec wierzyciela, który otrzymał zaspokojenie. Jest on bezskuteczny wobec dalszego nabywcy weksła, chyba że zachodziło świadome działanie na szkodę dłużnika. Jeżeli wierzyciel wekslowy mimo otrzymania zapłaty sumy wekslowej od indosanta zatrzymuje weksel i zaskarża go przeciwko dłużnikowi głównemu, dłużnik ten może bronić się zarzutem, że weksel został przez indosanta już wierzycielowi zapłacony³⁶.

b) Zarzut potrącenia przysługuje temu dłużnikowi wekslowemu, który posiada wobec wierzyciela wierzytelność pieniężną nadającą się do potrącenia i który dokona potrącenia. Z zarzutu potrącenia może korzystać tylko dłużnik, któremu wzajemna wierzytelność pieniężna przysługuje i tylko wobec tego posiadacza weksła, do którego ma tę wzajemną wierzytelność, a nie wobec jego poprzedników lub następców prawnych. Z przepisu art. 498 § 1 k.c. wynika, że konieczna jest tożsamość osób. Ważnie dokonane potrącenie ma skutki zapłaty.

c) Zarzut zwolnienia z długu (zrzeczenia się) lub ugody przysługuje wtedy dłużnikowi, gdy wierzyciel zwolni dłużnika z długu. W razie zwolnienia akceptanta z długu wygasa wierzytelność wekslowa; zwolnienie wystawcy nie wywołuje takiego skutku. Z zarzutu tego może korzystać tylko ten dłużnik wekslowy, który zawarł umowę o zrzeczenie się lub ugodę. Jeżeli zrzeczenie się lub ugoda miały miejsce z głównym dłużnikiem wekslowym, tj. akceptantem lub wystawcą weksła własnego, wówczas mogą się na nie powołać wszyscy dłużnicy wekslowi. Zarzut ten jest skuteczny tylko wobec wierzyciela, który zrzekł się lub zawarł ugodę, albo wobec tego, kto wiedząc o tych faktach przy nabyciu weksła, działał świadomie na szkodę dłużnika.

VI. Wyłączenie dopuszczalności zarzutów osobistych

Wyłączenie dopuszczalności zarzutów osobistych, opartych na stosunkach dłużników wekslowych z wystawcą lub posiadaczami poprzednimi,

³⁶ Orzeczenie SN z dnia 21.8.1933 r. Rw. 1488/33, PPH 1933, poz. 1191.

zastrzeżone jest przez przepis art. 17 tylko na korzyść tych posiadaczy weksła, którzy weksel nabyli przez indos własnościowy albo przez indos zastawniczy (art. 19). Wykluczenie dopuszczalności zarzutów osobistych opiera się wyłącznie na specyficznych właściwościach nabycia weksła przez indos, który nie tyle przenosi prawa poprzednika, ile raczej stwarza je bezpośrednio i w sposób pierwotny na rzecz indosatariusza.

Wykluczenie dopuszczalności zarzutów osobistych nie dotyczy posiadaczy, którzy weksel nabyli przez indos pełnomocniczy lub przez indos po proteście z powodu niezapłacenia albo po upływie terminu ustanowionego dla protestu (art. 20 pr. weksl.) oraz tych, którzy weksel nabyli sposobami prawa cywilnego, np. przez przelew, dziedziczenie. Wobec tych posiadaczy weksła można podnosić zarzuty osobiste oparte na stosunkach z poprzednimi posiadaczami weksła. Dłużnikowi przysługują przeciwko nabywcy wierzytelności wszelkie zarzuty, które miał przeciwko zbywcy w chwili powzięcia wiadomości o przelewie (art. 513 k.c.). Jeżeli chodzi o remitenta, to nie może on korzystać z art. 17 pr. weksl., skoro nie nabywa weksła przez indos.

VII. Warunki dopuszczalności zarzutów osobistych

Prawo wekslowe wyłącza możliwość podnoszenia zarzutów opartych na stosunkach osobistych dłużnika z wystawcą i posiadaczami poprzednimi wobec rzetelnego nabywcy weksła. Wyjątkowo można przeciwstawić zarzuty osobiste wierzycielowi, który nabywając weksel, działał świadomie na szkodę dłużnika.

Przeciwko osobie, która nabyła weksel w złej wierze, dłużnik wekslowy może się bronić zarzutami, jakie ma przeciwko poprzednikowi tej osoby³⁷. Wprawdzie weksel rodzi zobowiązanie abstrakcyjne, którego zakres określa się według treści podpisanego dokumentu, nie wyklucza to jednak uwzględnienia stosunków osobistych istniejących między osobami na weksłu podpisanymi, jeżeli one właśnie zawarły interes, który wywołał potrzebę wystawienia weksła i jeżeli między nimi powstał spór o zrealizowanie praw z takiego weksła; prawo wekslowe dopuszcza uwzględnienie zarzutów opartych na osobistych stosunkach³⁸.

³⁷ Orzeczenie SN z dnia 21.11.1934 r. C II 1741/34, Gł.Adw. 1935, s. 186.

³⁸ Orzeczenie SN z dnia 5.12.1935 r. C II 1629/35, PS 1936, poz. 106.

Warunkiem dopuszczalności zarzutów osobistych opartych na stosunkach dłużników wekslowych z wystawcą lub poprzednim posiadaczem jest, żeby posiadacz, nabywając weksel, działał świadomie na szkodę dłużnika. Posiadacz, nabywając weksel, działa świadomie na szkodę dłużnika, jeżeli ma wiadomość o istnieniu określonego zarzutu. Sama wiadomość o zarzutach (zła wiara), bez zaistnienia dalszych wymogów, nie uzasadnia jeszcze dopuszczalności zarzutów osobistych poprzednika. Wiadomość o istnieniu danego zarzutu nabywca musi mieć w chwili nabycia weksla. Późniejsze uzyskanie tej wiadomości nie ma już znaczenia prawnego. Nabycie weksla musi być dobrowolne, a jego nabycie przez osobę prawnie zobowiązaną nie uzasadnia wyłączenia ochrony z art. 17, np. nie może być to nabycie przez zwrotnie zobowiązanego lub poręczyciela uiszczającego sumę wekslową. Nabywca weksla musi mieć przekonanie, że zarzuty te są prawnie uzasadnione i że będą istniały w chwili płatności weksla, tj. nie będą do tej chwili usunięte; musi też mieć świadomość, że przez nabycie weksla odcina dłużnikowi zarzuty osobiste. Nabywca weksla musi mieć świadomość, że na skutek nabycia weksla przez niego i pozbawienie przez to dłużnika zarzutów osobistych, dłużnik poniesie szkodę. Fakt odcięcia dłużnikowi zarzutów osobistych przez nabycie weksla musi też być dla dłużnika obiektywnie szkodliwy. Nie ma zaś szkodliwych skutków wówczas, jeżeli dłużnik może poza stosunkiem wekslowym skutecznie dochodzić swych praw przeciwko indosantowi³⁹. Konieczne jest, aby nabywca weksla w chwili nabycia wiedział o istnieniu podstawy do zgłoszenia zarzutu przez dłużnika i miał świadomość możliwości wyrządzenia dłużnikowi szkody lub też na to się godził. Sama wiedza o istnieniu zarzutów nie jest jeszcze równoznaczna ze świadomym działaniem na szkodę dłużnika. Konieczna jest u nabywcy świadomość istnienia zarzutów i świadomość działania na szkodę przez fakt nabycia weksla. Decydujące znaczenie dla oceny tych okoliczności ma chwila nabycia weksla, która najczęściej nie pokrywa się z powstaniem zarzutów przysługujących dłużnikowi. Można więc przyjąć, że każde pozbawienie dłużnika przysługujących mu zarzutów jest działaniem na jego szkodę. W myśl art. 17, działanie na szkodę dłużnika wekslowego istnieje nie tylko wtedy, gdy indosant i akceptant weksla działają rozmyślnie na szkodę dłużnika, lecz także wtedy, gdy mają świadomość, że z ich działania

³⁹ Zob. I. R o s e n b l ü t h, *Prawo wekslowe...*, s. 133-134.

(z indosu) powstać może dla dłużnika szkoda, albowiem odpowiedzialność za szkodę nie zależy zawsze od złej woli działającego⁴⁰. Ciężar dowodu okoliczności faktycznych, uzasadniających przyjęcie, że posiadacz weksła (wierzyciel), nabywając weksel, działał świadomie na szkodę dłużnika, spoczywa na dłużniku. Dowód w tym wypadku ciąży na dłużniku. Może on go jednak przeprowadzić za pomocą wszelkich środków dowodowych, nie wyłączając zeznań świadków. Zarzut, iż weksel został zaindosowany na skutek porozumienia na szkodę dłużnika, musi być poparty konkretnymi faktami, wskazującymi na działanie w złej wierze⁴¹.

Zarzuty osobiste są również dopuszczalne w przypadku rzadko występującego w praktyce tzw. rekta weksła, z którym mamy do czynienia, gdy wystawca zamieścił w wekslu klauzulę „nie na zlecenie”, zabraniając tym samym przenoszenia praw wekslowych w drodze indosu. Do przeniesienia praw wekslowych z weksła imiennego potrzebne jest zawarcie umowy przelewu i wydanie dokumentu. Powoduje to, iż zgodnie z przepisem art. 513 k.c. dłużnikowi przysługują względem nabywcy weksła wszelkie zarzuty, które miał przeciwko zbywcy weksła w chwili powzięcia wiadomości o przelewie. Prawo wekslowe (art. 17) dopuszcza w pewnych przypadkach możliwość zgłaszania zarzutów przeciwko weksłowi nie wpływających z treści weksła, a opartych na osobistych stosunkach dłużnika z pierwotnym wierzycielem, gdy ten ostatni jest jeszcze posiadaczem weksła⁴². Art. 17 nie wyłącza przeciwko weksłowi zarzutów wynikających ze stosunków nie wyrażonych w wekslu, jeżeli spór toczy się między bezpośrednimi kontrahentami wekslowymi, co dotyczy także spadkobierców. Powód, dochodząc należności z weksła, nie jest zobowiązany udowodnić podstawy gospodarczej roszczenia. Należność nie traci charakteru wekslowego przez to, że powód nie puścił weksła w obieg, w ręce osób trzecich; wobec czego pozwani mogą bronić się zarzutami opartymi na osobistym stosunku zobowiązaniowym, łączącymi powoda z wystawcą weksła. Sąd bada zasadność takiej obrony dlatego, że może prowadzić do unicestwienia skuteczności zob-

⁴⁰ Orzeczenie SN z dnia 2.05.1929 r. Rw. 275/29, OSP 1929, poz. 511; RPES 1930, s. 111.

⁴¹ Orzeczenie SN z dnia 21.03.1938 r. C II 2448/37, OSP 1938, poz. 542.

⁴² Orzeczenie SN z dnia 24.02.1928 r. I C 216/27, PPH 1929, poz. 465; Zb.Orz. SN 1928, poz. 40; PS 1928, poz. 357.

wiązania wekslowego⁴³. Przeciw prawnemu posiadaczowi weksła akceptant może wystąpić z wszystkimi zarzutami, które mu służą z podstawowego stosunku prawnego przeciw wystawcy weksła, jeśli niezależnie od indosu dokonanego przez wystawcę weksła na rzecz jego obecnego posiadacza, wystawca odstąpił mu także wierzycelność stanowiącą podstawę weksła.

VIII. Zarzuty procesowe

Przez zarzuty procesowe należy rozumieć czynności procesowe, poprzez które zmierza się do obrony praw w procesie. W ramach zarzutów procesowych rozróżnia się zarzuty formalne i zarzuty merytoryczne, w zależności od tego, czy zarzuty te opierają się na przepisach prawa procesowego i dotyczą biegu postępowania sądowego, czy dotyczą przedmiotu procesu, czyli merytorycznego rozstrzygnięcia istoty sprawy. Do zarzutów procesowych można przykładowo zaliczyć zarzut niewłaściwości sądu, zapis na sąd polubowny, zarzut braku zdolności procesowej pozwanego, braku legitymacji procesowej, powagi rzeczy osądzonej, istnienia umowy derogacyjnej oraz zarzut błędnego oznaczenia wartości przedmiotu sporu. Przy podnoszeniu zarzutów procesowych wchodzi w grę normalne reguły rozkładu ciężaru dowodów; pozwany musi udowodnić podstawę faktyczną podnoszonego zarzutu (art. 6 k.c.).

IX. Zarzuty od nakazu zapłaty

Wydając nakaz zapłaty, sąd orzeka, że pozwany w ciągu tygodnia od dnia doręczenia nakazu zapłaty ma zaspokoić roszczenie w całości wraz z kosztami albo wnieść w tym terminie zarzuty. W przypadku niewniesienia zarzutów we wskazanym terminie, nakaz zapłaty staje się prawomocny i natychmiast wykonalny. Pozwany w terminie, tygodniowym od doręczenia nakazu zapłaty może wnieść zarzuty do sądu, który wydał nakaz zapłaty.

Zarzuty pod rygorem ich utraty należy zgłosić przed wdaniem się w spór. Zarzuty wniesione po terminie bądź te, których braków formalnych pozwany nie uzupełnił w terminie zakreślonym, sąd odrzuca. Od zgłoszonych zarzutów pobiera się 3/4 wpisu stosunkowego, co oznacza, iż pozwa-

⁴³ Por. orzeczenie SN z dnia 30.09.1959 r. 4 CR 1215/38; NP 1960, nr 6, s. 859.

ny uzupełnia wpis uiszczony przez powoda przy wniesieniu sprawy do pełnej wysokości przewidzianej dla postępowania zwykłego⁴⁴. Przepis art. 493 § 1 k.p.c. daje podstawę do podziału zarzutów na dwie grupy, niezależnie od tego, czy podstawą wydania nakazu zapłaty było zobowiązanie wekslowe. Pierwszą grupę stanowią zarzuty, które pod rygorem ich utraty należy zgłosić przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy i które powinny być przedstawione najpóźniej w piśmie zawierającym zarzuty. Tu zaliczyć można: zarzut niewłaściwości sądu, zarzut zawarcia umowy prorogacyjnej, zarzut zapisu na sąd polubowny itp., przy czym zaznaczyć należy, iż znajdują one zastosowanie, w ograniczonym jedynie zakresie, w wypadku zarzutów od nakazów zapłaty wydanych na podstawie weksla. Zarzut zawarcia umowy prorogacyjnej skutecznie może być podniesiony jedynie przeciwko osobie będącej stroną tej umowy. Drugą grupę stanowią pozostałe zarzuty, które mogą być zgłaszane do momentu merytorycznego zakończenia sprawy. Do tej grupy zaliczyć należy np. zarzut potrącenia, oraz te zarzuty, które mogą być przedstawione wierzycielom wekslowym. Dłużnik wekslowy może więc zgłaszać zarówno zarzuty obiektywne, jak i przysługujące mu zarzuty subiektywne. Nie ma przeszkody, aby w postępowaniu nakazowym rozpoznawać zgłoszony przez pozwanego zarzut uiszczenia długu wekslowego, czy to przez zapłatę, czy przez potrącenie. Na skutek wniesienia zarzutów merytorycznych zostaje wywołane zwykle postępowanie procesowe (art. 453 k.p.c.), w którym – tak jak w zwykłym postępowaniu – pozwany może podnosić zarzuty merytoryczne aż do zamknięcia rozprawy. Również tak jak w zwykłym postępowaniu, sąd niezależnie od zarzutów stosuje prawo materialne. Kwestia, czy treść weksla uzasadnia odpowiedzialność indosantów, jest kwestią prawa materialnego. Chociażby więc nie została poruszona w zarzutach, sąd zobowiązany jest wziąć ją z urzędu pod rozwagę. W postępowaniu nakazowym dopuszczalne jest, po przekazaniu sprawy do sądu na skutek zarzutów, powoływanie się na podstawę faktyczną i prawną, wynikającą z łączącego strony stosunku prawnego, w związku z którym został wystawiony dokument uzasadniający wszczęcie postępowania nakazowego.

⁴⁴ Zob. § 9 ust. 2 rozp. Ministra Sprawiedliwości z dnia 17.05.1993 r. w sprawie określenia wysokości wpisów w sprawach cywilnych, Dz.U. z 1993 r. Nr 46, poz. 210 ze zm.

Wieloaspektowość zagadnień związanych z możliwością wniesienia zarzutów przysługujących dłużnikom wekslowym stawia przed judykaturą i doktryną prawniczą istotne zadanie interpretacji powyższych zagadnień, co jest szczególnie ważne w obliczu rozwoju obrotu wekslowego.